

SZÉCHENYI-ESSZÉDÍJASOK

2010 áprilisában Széchenyi István-esszépályázatot hirdetett a Korunk szerkesztősége egyetemi hallgatók és középiskolások részére. A pályázati kiírás a következőképpen hangzott:

A kolozsvári Korunk folyóirat Széchenyi István halálának 150. évfordulója alkalmából pályázatot hirdet tematikus esszé írására. Az írások kiindulópontja az alábbi két Széchenyi István-idézet valamelyike:

„Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, »valaha mik voltunk«, de inkább átnézni, »idővel mik lehetünk, s mik leendünk.«” (Széchenyi István: Hitel)

„A pénznek csak úgy van értéke s becse, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhettük.” (Széchenyi István: Hitel)

Az idézetek az esszék általános tematikáját jelölik meg, nem pedig Széchenyi életművének értékelésére szólnának fel. Ajánlott a témák kidolgozásába kortárs gondolatok, példaanyag bevonása. Az írások értékelésében az eredetiségre, a gondolatok aktualitására, az érvelési készségekre fektetjük a hangsúlyt.

A beérkezett pályamunkákat a szerkesztőség tagjaiból álló zsűri értékelte. A zsűri döntése értelmében egyetemi hallgató kategóriában második díjas Smrcz Ádám, az ELTE latin–magyar szakos hallgatója. Középiskolás kategóriában megosztott második díjas Benedek Szidónia (Brassó) és Koros-Fekete Máttyás (Kolozsvár). Harmadik díjas Berecz Ágnes (Sepsiszentgyörgy) – a díjazottak pénzjutalomban részesültek. A bíráló bizottság első díjakat nem osztott ki. Az alábbi összeállításban a díjnyertes pályamunkák szemelvényei olvashatók.

SMRCZ ÁDÁM

Széchenyiről jelen időben

■ [...] Közhelyszámba menő kijelentés azt mondani, hogy Széchenyi klasszikus. Egy klasszikusnak számító meghatározás szerint azonban az számít klasszikusnak, ami minden korban képes releváns (egzisztenciális) kérdéseket fölvetni és megválaszolni. Egy klasszikus eszerint a meghatározás szerint szükségszerűen modern is. Az előbbi közhelytől valamelyest eltávolodva azt mondhatjuk tehát, hogy Széchenyi egy klasszikus modern. Ehhez azonban szükség van arra, hogy a szerző munkáit ne úgy olvassuk, mint a 19. századi Magyarország sajátos kordokumentumait, hanem úgy, hogy közben napjaink megválaszolatlan kérdései lebegjenek a szemeink előtt. Első kérdésünk tehát, hogy képes-e a szerző korunkban is aktuális kérdéseket szegezni nekünk.

A Széchenyi által felvetett gondolat (vagyis a „mik voltunk” szembeállítása azzal, hogy „mik leendünk”) egy máig létező válságjelenséget tükröz: megváltozott időszemléletünkét. Az az implicit felszólítás ugyanis, hogy választanunk kell múlt és jövő között, mintegy átugorván az őket összekötő jelent, igencsak ismerősen cseng napjainkban is, ugyanakkor Széchenyi egész írói munkásságát nagyban meghatározta (gondoljunk csak arra, hogy a *Hitel* vagy a *Világ* fő törekvése például egy jövőkép megvalósítása, mely révén Magyarország kimozdulna a jelen állapotokból).

A (poszt)modern ember alapvető életérzése az eldologiasodás, mely során a világ minden szegmensét széttagolódásként, szubjektum–objektum viszonyként éli meg. A szubjektum egyszerűen gátat érez önmaga és egy bizonyos tárgy között, amely gát megakadályozza az utóbbi megismerésében, birtoklásában. Gondolkodása és cselekedetei ezen állapot megszüntetésére irányulnak, törekvése azonban jobbára betel-

jesületlen marad: ha sikerül is megismerni, birtokba venni az adott tárgyat, fennmarad bizonyos hiányérzet, a szubjektum-objektum szétválás nem szűnt meg ugyanis teljesen.

Hasonló a helyzet, úgy gondolom, korunk időszemléletével is. A felvilágosodás korát megelőzően nem különült el ugyanis múlt, jelen és jövő oly határozottan, mint ahogy azt ma természetesen vesszük. Valójában csak egy jelen élt az emberek tudatában: a múlt az emlékezet révén a jelen részét képezte, a jövő pedig a jelenbeli elvárások leendő beteljesülésének horizontja volt. Ám mindkettőt a jelenben élték meg. Múlt és jövő egyaránt jelen volt.

A 18. század azonban változást hozott e téren is: a felvilágosodás megfosztotta előjogaitól az emlékezetet, vagyis azt az eszközt, mely által a múlt jelenné tehető. Az emlékezet előjogait az ítélőerő vette át (Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Bp., 2004.), mely meggátolta azt, hogy pusztán nemesi privilégiumokra vagy régi tekintélyekre hivatkozva érvényesülni lehessen. Ami a rációval ellentétes, az egyszerre hamisnak ítéltetett. Az emlékezet ezen trónfosztása lett pedig az, ami egyfajta hasadást idézett elő jelen és múlt között. A múlt hirtelen múlttá vált (a jövő pedig ebből következőleg jövővé), kiszakítván létezésünket egy kontinumból, beszorítván azt egy pontszerű jelenbe: létrejött tehát a szubjektum-objektum viszony ember és múltja, valamint ember és jövője között.

Mindebből következik, hogy az a fajta felfogás, mely napjainkban különbséget tesz ún. haladó gondolkodásúak és ún. konzervatívok között, teljességgel abszurdnak számított volna néhány száz évvel ezelőtt. A reformer Széchenyi például – kit szempontunk alapján nyugodtan nevezhetünk kortársunknak – maradisága miatt perlekedik a *Világ* oldalain Dessewffy József gróffal. A különbség kettejük között csak annyi, hogy míg egyikük azt figyelni, hogy „mik leendünk”, addig a másik azt, hogy „valaha mik voltunk”, de álláspontjaik valójában ugyanannak az éremnek a két oldalát jelentik. A kiterjedés nélküli jelen megragadhatatlansága okán a haladóbb szellemű a jövő, a konzervatívabb pedig a múlt felé kénytelen fordulni. (...) Úgy vélem tehát, hogy az idő eldologiasodása az oka mindkét fajta (vagyis a Széchenyi- és a Dessewffy-féle megközelítésnek). [...]

A modern ember által pillanatként felfogott jelen elgondolhatatlanná és átélhetetlenné is válik, és ennek súlyos következményei lesznek: ha a hagyomány kiszakad a jelenből, és átvándorol a múltba, az nem nevezhető hagyománynak többé. A múzeumi tárgyakat üvegfalon keresztül szoktuk szemlélni, ám kézbe nem vehetjük őket: így áll a helyzet múltunkkal és jövőnkkel is.

Időzzünk el egy kicsit ennél a példánál. A múzeumi tárgyakat nem csupán biztonsági okokból választják el üvegfalak a külvilágtól, hanem azok más célt is szolgálnak: mintegy kiemelik az általuk körülvevett tárgyakat a mi hétköznapi terünkéből, és egy másik térbe emelik át. Ha nagyon profán módon nézzük a dolgot, csak akkor mondhatjuk azt, hogy egy kiállított tárgyat azért nem vehetek kézbe, nehogy kárt tegyek benne. Valójában a helyzet az, hogy a kiállított tárgynak más a funkciója: például egy szépen faragott kanál, ha egy múzeumba kerül, többé már nem evésre szolgál, hanem szemlélődésünknek képezi tárgyát. Arra szólít fel bennünket, hogy reflektáljunk rá. Maga az elkerítettség, vagyis az, hogy nem a mi terünkben található, megsokszorozza a közelférkőzés vágját, tehát arra ösztönöz, hogy a szubjektum-objektum viszonyt megszüntessük. Le akarjuk bontani az őt körülvevő falat (persze nem fizikai értelemben), és meg akarjuk ragadni a tárgyat magát. [...]

Ha Széchenyi úgy él a tudatunkban, mint akinek a munkásságát folyamatosan kérdőre vonjuk, kritikailag szemléljük (akár elismerőleg, akár bírálóan), akkor ez ugyanannak a reflexív múlttudatnak a jele, mint amiről már korábban szó volt. Azt mondtuk ugyanis, hogy a modern ember már nem képes arra a fajta emlékezésre,

mely a 18. század előtti idők sajátja volt, hanem múltja és jövője immár kiszakadt jelenéből. Emlékeihez, jövőbeli elvárásaihoz jókora távolságtartással viszonyul, ahogy mindezt Széchenyi példájából is láttuk. „Minél nagyobb magasságba jut el a tudat, a tudatos lény annál inkább ki van zárva a világból” – mondja Heidegger (Költők – mi végre? In: *Rejtektutak*. Osiris, Bp., 2003.).

Ha azonban Széchenyi tekintélyével kapcsolatban nem merül fel számunkra semminemű kérdés, az tulajdonképpen nem más, mint az egész eddigi okfejtésünk cáfolata: tekintve, hogy ezek szerint létezik olyan típusú emlékezet napjainkban is, mely amolyan híd gyanánt közvetlen kapcsolatot létesít múlt és jelen között. Egyrészt ez a szubjektum-objektum viszony megszűnésének állapota, továbbá ez az, amit a hagyomány valódi továbbélésének nevezhetünk.

Egyáltalán nem célunk pálcát törni a fenti két emlékeztípus egyike fölött sem: mindkét viszonyulási módnak lehet számos előnye és hátránya is. Az egyetlen célunk annak kijelentése csupán, hogy a kettő nem ugyanaz. Viszont ha így állunk, és elismerjük a második emlékeztípus létét napjainkban, az azt jelenti, hogy Széchenyi modernebb volt, mint mi magunk. Nem Széchenyi, a gondolkodó, hanem Széchenyi, az ember! (Közismertek ugyanis azon életrajzírói vélemények, melyek a *Hittelben*, a *Világban* vagy a *Kelet népében*, vagyis a nagy Széchenyi-művekben nem egy felettébb tárgyilagos szerzőt, hanem egy önmagát megírni szándékozó naplóírót látnak a maga személyes kételyeivel, vívódásaival, ugyanakkor zseniális vízióival). Ha pedig elismerjük, hogy Széchenyi, felvilágosultságának és rendkívüli érzékenységének köszönhetően idejekorán meg tudta ragadni a modernség ezen aspektusának végső stádiumát, és ezáltal modernebbé vált még nálunk is, akik néha még ingadozunk a kétfajta szemlélet között, még egy kérdést meg kell válaszolnunk: azt, hogy akarjuk-e követni őt ebben. De ezt eldönteni már az idő és a reflexió feladata.

BENEDEK SZIDÓNIA

Kihalt túróspiték

■ Az ember kíváncsi lény, társadalmi lény, gondolkodó lény, modern lény, modernizálódó lény, kibernetikus lény, egy robot. Széchenyi idézetéből ez természetesen nem derül ki, azonban ha ráragasztjuk az ő kijelentését a modern ember homlokára, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az embernek igenis a jövőbe kell néznie, ahogyan azt ő is állítja. [...] Széchenyi bátor volt, mikor elhatározta, hogy neki a jövőbe kell néznie. Ha most valaki a jövőbe néz, cyberpunkot, káoszt, anarchiát, egységes kultúrát és műveletlenséget lát. Valójában ilyen a jövőnk? Vagy ez csak egy túlságosan pesszimista világnézet? [...]

A cyberpunk irodalmi irányzatként indult, majd bekerült a filmművészetbe, a rajzfilmekbe, a gyermekműsorokba, az építészetbe és minden multimédiás ágazatba. Maga a cyberpunk olyan disztópikus világokat mutat be, melyekben a technológia, a digitális létmód és sztoicizmus uralkodik. A különböző gépek modernizálódnak, a tudósok mesterséges intelligenciát fejlesztenek ki, az ember nagyhatalmak uralma alá kerül, korlátozva van olyannyira, hogy helyzete visszafordíthatatlan. A cyberpunk művekben az emberek általában óriási, túlszűfolt metropoliszokban laknak, sivar érzelmi életet élve. A nemzeti érzés helyett a cégekhez tartozás kerül előtérbe: a multik dolgozói – japán mintát követve – a cég épületein belül laknak és dolgoznak, a nagyvállalatoknak saját himnuszuk van, a politikát a cégek egymás közötti harca jellemzi. A technika uralkodóvá válik az élet minden területén: az ember-gép és em-

ber-ember közti kapcsolatteremtés a központi idegrendszerre csatlakoztatott berendezésekkel történik; az élő szövetek, szervek lecserélhető gépi megfelelőikre (például műkar, infraszem, implantátumok).

Ami eddig csak egy irodalmi és művészeti irányzat volt, ma már egy valós disztópiává vált: plauzibilis jövőelképzelés, ahol nincs már fikció, hanem csak realizmus. A technológia már olyannyira ki van fejlődve, hogy lehetségesnek tekintjük a mesterséges intelligenciát, az ember klónozását, a lélek hálózathoz való kötését és a robotok uralmát. Ne is említsük azokat az ijesztő találmányokat, amelyek már felfordították a tradicionális életképünket (állatok klónozása, bőr alá helyezett mikrocsipek, robotok, világhálózatok, módosított élelmiszerek stb.). Tehát mondhatjuk, hogy a cyberpunk-világ már születőben van, csak nem vesszük figyelembe. Hiszen az ember lusta. Nem baj, ha más kormányoz, ameddig nem kell gondolkodnia.

Az eredmény: egyéniség-annihiláció. Ez az egyéniség-annihiláció olyan létező fog vezetni, amely még inkább befolyásolhatóvá teszi az emberi elmét és filozófiát, meghatározva az élet egyneműségét. Szürke, száraz, monoton, nyomasztó hangulatú, iszonyatos világ elé nézünk, amelyben az állat már nem állat, az ember nem ember, a gép nem gép: egy nagy turmixba voltak mind bedobva, és egységes kocsonyát alakítottak ki sejtjeik és csipjeik által. A kibernetikus élet eléri tetőfokát, mikor az embernek már nem lesznek szabad gondolatai, mikor az irodalom csak mítosz lesz, a néptánc régen elfeledett emlék, a túróspitére pedig kihalt állatfajként emlékeznek. [...]

A cyberpunkos fejlődés mellett és ellen léteznek olyan progresszivisták irányzatok és életstílusok, amelyek szemben állnak a technológia hiperbolikus fejlődésével. Az ilyen felfogások jelen vannak mind a politikai meg a polgári életben, mind a különböző kultuszokban, csoportokban, intézményekben és fanatikus emberekben egyaránt. Az ilyen egyesületek és csoportok arra törekcszenek, a cyberpunkkal és az ipari fejlődés imádóival szemben, hogy megtartsák az élet alapvető értékeit és szükségleteit, és ne csimpaszkodjanak túlságosan magasra a technológia létráján. A természet és az etika őrei az ilyen emberek. A zöldek. Ők azok, akik Széchenyit indirekten követik. Azt kívánják, hogy maradjon meg a zöldövezet, éljen tovább a természet, maradjanak a lélekmelengető művészetek, maradjon a műveltség értéke, és az ember ne váltson át egy olyan nem-létbe, mint amilyen a cyberpunk-utópiákban van. Ők a színes természetet keverik a szürke technológiával, és próbálnak kialakítani egy olyan arany középutat, amely egyezteteti a technológiát a természettel, magával az emberrel és lelkével, lelkiismeretével. Ők a cyberhippik. [...]

A cyberpunk és a cyberhippie egyszerre hihetőek és valószínűtlenek. Az embertől függ, mit választ. Az emberekre van bízva a jövő kialakítása, nem a multikulturális óriáscégekre és Bill Gatesre. Minden egyénnek magának-magáért kell választania, gyerekeire, utódjaira gondolva. [...] A nemlét vagy a lét? A könyv vagy a videójáték? A virtuális realitás vagy a környező világ? Az embert nem lehet kiszámítani. Nem tudhatjuk, mi lesz, akármennyire is pontosaknak vélik a statisztikákat. Hiába prédikálunk apokalipsziszról vagy megváltásról. Az ember társas lény, de egyedül gondolkodik. Gondolkodj, ember! És ne hagyd kihalni a túróspitéjét!

A pénz „értékéről s becséről”

■ [...] Tulajdonképpen mi is a pénz? Az ókorban aranyból vert érméket hordoztak erszényükben az emberek. Később találták ki, hogy a nehéz érméket értékpapírokkal helyettesítsék, amelyek megfeleltek bizonyos mennyiségű aranyra. Az 1929-es gazdasági világválság után Amerikában kitalálták a New Deal, amely megszüntette a pénz aranyfedezetét, így véget vetettek az inflációnak. Ekkor a pénz valódi értéke annyi lett, mint egy darab papír. Napjainkban pedig jóformán nem is létezik a pénz. Mi már csak annyit látunk belőle, hogy a bankautomata kijelez néhány számot. A pénz valódi értéke egyenlő a semmivel.

Így jutottunk el újra a gazdasági válsághoz. A virtuális pénzből annyi van, amennyit akarunk. Tehát annyi kölcsönt vehetünk fel, és adhatunk másnak, amennyit jónak látunk. Csakhogy elég rosszul láttuk, és amikor arra került a sor, hogy a bank visszakérte tőlünk a virtuális pénzt, mi az adósainktól vártuk a számjegyeket a bankautomata kijelzőjére. Szépen kipukkadt a léggömb.

Mit lehet venni pénzzel?

Vehetünk például egy belépőt a közcécebe. Tulajdonképpen a takarítónőt fizetjük ki, meg a szappant és a vécépapírt. A pénz értéke nem mindig kézzelfogható. Szolgáltatások esetén munkát kapunk a pénzért, amely csak egy fogalom.

Vehetünk egy csomag cigarettát. Vajon az ár hány százaléka adó? Egyáltalán miért van adó kiszabva a cigarettára? Nem elég, hogy függőséget okoz? Mintha büntetést kellene fizetni azért, mert az orvosoknak munkát adnak, meg a levegőbe füstölnek a dohányzók.

Vehetünk egy autópályát. Az összeg nagy része itt a sikkasztók zsebébe vándorol, míg a munkások fél éve fizetés nélkül élnek. Példát kellene venni Széchenyi idejéről, amikor Habsburg elnyomás alatt felépült az Országház, a Lánchíd, színházak, egyetemek, csatornák stb. Manapság jobbak a körülmények, mégsem vagyunk megelégedve. Száz éve felállítottak egy szoborcsoportot, most még felújítani sem tudjuk. [...]

Melyek az élet javai? A kulturális értékek: művészetek, tudás. Festészet, színház, szobrászat, mozi. Ezen a téren is érezhető a pénz hatalma. Minden ágazatban vannak művészek, akik a pénzért kiárusítják, eladják a művészetet. Van olyan művész, aki szolgálja az adott művészeti ágazatot azzal, hogy saját elképzelései, ötletei alapján alkot, és van az „eladósodott” művész, aki a nyereség érdekében divatoknak, a „vásárlók” igényeinek megfelelően alkot. Az utóbbi már nem művészet, hanem szolgáltatás. [...]

Általában véve egyszerű a különbség: a szellemi értéket szolgáló ember a pénzt eszköznek tekinti, amelynek segítségével él. Az, aki kiszolgálja mások igényeit, szolgáltatásnak tekinti a színházat, terméknek a műalkotásokat, árunak a tudást, a pénzt tekinti céljának. [...]

BERECZ ÁGNES

Creditum vs. fidelitas

■ Manapság egyébről se hallani, csak válságról, versenyképtelenségről, nemzeti ki-sebbségek problémáiról, csődről, inflációról, recesszióról és még sorolhatnám. A sajtóból kiderül, hogy Bulgária összeomlott gazdaságilag, Görögország úgyszintén, Spa-

nyolcszázöt százalékos bércsökkenéssel számol, Románia huszonöt százalékkal, Németország pedig olyan négy éves megszorító csomagot készül elfogadni, ami a második világháború utáni időszak gazdasági helyzetével egyenértékű... Ez a valóság, azonban pár jelenségről a sajtó nem számol be, mint amilyen a morális válság, az identitásvesztés, férfi és nő viszonyának zavarai, értékrendszerek látszólagossága vagy megsemmisülése, a lélek tébolyodottsága, nagyfokú monotonitás, felületesség, stressz, depresszió, a kollektív öntudat elvesztése, ideológiai zavarok – egyszóval a szellemiség, a lélek és a belső világ összeomlása szélén állunk, vagy talán már éppen a közepében.

1929-ben is volt egy ehhez hasonló gazdasági világválság, amikor a New York-i tőzsde összeomlott, de akkoriban talán nem voltak ennyire súlyos morális és szociális következményei, mint ma. A manapság érzékelhető válságos helyzet kicsúcsosodása az ezelőtti válságoknak, és arra hívja fel a figyelmet, hogy ezzel a rendszerrel, a láthatatlan kéz elméletével nem kikerülhetők az ehhez hasonló katasztrófák, mert valami elcsúszott. Mint minden idáig érvényben lévő rendszernek, ennek is az a hibája, hogy bizony az elméleti dolgok gyakorlatban mégsem voltak képesek társadalmi, politikai vagy gazdasági téren oly mértékben működőképesek maradni, hogy legyűrjék a korrupciót, az önzést, politikai ferdítést, válságot, csalás iránti igényt stb. Valamiért nem összeegyeztethető az emberiséggel, makro- vagy mikrotársadalmakkal az, hogy egy univerzális, jól átlátható rendszert rájuk igazítsunk. [...]

Nemcsak a magyar emberre, hanem minden e világon élő emberre vonatkoztatható az a típusú moralitás, ami a lényegi emberi kapcsolatokon, etikán, vitális, esztétikai, nembeli, haszon- és megismerő értékeken alapszik. Ezen értékek összessége az, ami megteremtheti a szépet, ellenkező esetben ezek teljes hiánya a rút esztétikai-morális minőséget. Széchenyi világában ezekből, ha objektíven vizsgálódunk, maximálisan létezhetek az etikai, esztétikai, haszon-, megismerő és vitális értékek. A nembeli, azaz az örök emberi értéket már nem sorolnám oda teljes bizonyossággal. Ezek az értékek együttesen léteztek a középkor és a reneszánsz időszakában. És ma mi él még belőlük a társadalomban? Esztétika, vitalitás és haszonérték. Talán ez a három szó kicsiben tükrözi a modern világ „megelégedett disznó” típusú gondolkodásának következményeit. Nemcsak a banki hitele omlott össze a világnak, hanem a lelki hitele is. Ahogyan Nietzsche kifejtette: Istennek csak egyetlen mentsége van a világ gonoszságára: hogy halott. Isten halott, és talán mi öltük meg. Sem saját országunk hitelét nem tudjuk visszaállítani, sem saját hitelünket, mert elporlik az idők során, és egyre kevesebb az esélye annak, hogy valaha is kerek egészét faragjunk ezekből az értékekből.

Itt, a modernizáció küszöbén mi, emberek, magyarok, férfiak és nők, még mindig a legalapvetőbb kérdések megválaszolásával küszködünk, és minden fejlődés ellenére még mindig nem vagyunk eléggé fejlettek ahhoz, hogy ne a szív szeszélyei nyomán kormányozzunk, hanem diplomáciával és józansággal mind közéleti, mind pedig magánéleti téren. 2010-ben még mindig az a kérdés a magyar politikában, hogy mi lesz a magyar kisebbséggel, a közéletben, hogy mikorra szűnünk meg korruptnak lenni, a magánéletben pedig, hogy mikor leszünk képesek a szív és az elme egyensúlyát létrehozni – és talán a legnagyobb kérdés, hogy mikorra tanulunk meg végre embernek lenni.